ՃԱՃԱՔ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԵԹԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պ. ՏԱՐԻ Ի. ՇՐՋԱՆ — 1865 — ԹԻՒ 106. ՓԵՏՐՎԱՐ 15

“ՄԱՄՈՒԼԸ ԸՆԿԵՐՑԵՑԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ԼՈՑՄՈՆ Է, ԵՒ ՈՒՐ ՈՐ ԼՈՑԻ ԿԱՑ, ՀՈՆ ԿԱՑ ՆԱԵՒ ՆԱԽԱԿՆԱՄՈՒԹԱՆԷՆ ՄԱՏԸ։ Վ. ՀԻՒԿՕ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Աղբիւր.
Հայկական Նամականի.
Լէ Մէնէթռէլը.
Փոնջ.
Ծանուցում.

ԱՂԲԻՒՐ

Իզմիրի ազգային դործերը Յունուարի 21ի արժանայիշատակ օրէն ’ի վեր տարտամ և անստոյդ ընթացք մ’ունին, և Թաղական Խորհուրդն ալ կեդրոնական վարչութեան կողմէ իւր յուսացած աջակցութեան փորձը դժբաղդաբար դեռ չտեսնելուն ինքզինքն անձեռնհաս կը տեսնէ օրինաւորապէս գլուխ բերելու իւր տեսչութեանը յանձնուած թէ Թաղական և թէ դաւառական դործերու։

Թաղական Խորհրդոյ ամբողջութիւնը ալ աւելի հաշմուած կ’երեւայ մեզ այսօր, վասն զի կը լսենք թէ դերապատիւ Յակոբոս վարդապետը Իզմիրի երեւելիներուն առջեւ ծունր դրած չըլլալու համար Պօլսէն իւր հրաժարականը ղրկեր է։ Այս լուրը անհնարին կ’ընծայէ թէ մեղի և թէ քաղաքիս բոլոր յառաջադիմական անձանց և մանաւանդ էսնաֆներու, որոնք համակիր սիրով մը կը յարգէին զանիկա և կը յուսային թէ օր մը Իզմիրի առաջնորդութեան պաշտօնը պիտի վարէ նա։ Յակոբոս վարդապետը մեր հայ կղերին պատիւ կը բերէ իւր անշահախնդրութեամբը և առնման պիրութիւնքը։

Երկու առաքինութիւն, որու դոյակցութիւնը տեսնել դժուարին է արդի կրօնաւորաց շատերուն վրայ։ Ընտիրնով անիկա պարսքի ներքև ձնշուեցաւ, երկրորդով ժողովուրդին իրաւունքը պաշտպանել ուզեց։ Սոյդ է թէ Յակոբոս վարդապետը չկրցաւ հաստատելու այն կեղծ և անհիմն խաղաղութիւնը զոր Մաքիավելի Թոռները երբեմնակի կրնան հաստատել. “Խաղաղ ըլլ, խաղը քոռի” եսկերելի սկզբունքին հետեւելով, և որու հիմն է անիրաւութիւնը։ Սոյդ է նաև թէ ատոր փոխանորդութեան ժամանակ եկեղեցիի մը խորանը մեհենական ոճրագործութեան մը հանդիսարան եղաւ։ Սակայն որո՞ւ կը վերաբերի պատասխանատուութիւնը։ — Ըստ հակառակութեան, որն որ, ինչպէս կը դրե Գոէթէն նոյն սրբապղծութեան դէպքը պատմելու առթիւ, երկար ժամանակէ ’ի վեր, այսինքն տարիներէ ’ի վեր կայ և մեայուն է քանի մը դչարող և պաշտօնամոլ անձերու մէջ։

1865 Յունվարի 21ը հետեւութիւն է 1861 Յուլիս 28ին։

Ընտիրդարանը խուժող և դիւանադպիրը վռնտելով ազգային տումարները դրաւողոյ անպատժութիւնը յանդգնութիւն տուաւ իրենց խուժելու նաև եկեղեցին, և տարակոյս չկայ թէ այսուհետև կարդը պիտի դայ խուժել նաև դէպ ’ի դպրոցները և փակել անոնց դուները։ Յետադիմութիւնը եթէ այսպիսի յանդգնութեան մ’ալ օրինակը տալու ըլլայ, չպիտի զարմանանք, վասն զի տրամաբանօրէն վարուած պիտի ըլլայ։

Ինչպէս առաքինութիւնը մոլութեան նոյնպէս և լոյսը մութին հետ չկրնար տարիլ խաղաղութեամբ։ Երկուքին մէջ հարկաւորապէս կռիւ մը կայ։ Մխիթարիները խռովութիւն կանուխէն այս

կռիւը, և անանց իրարու դէմ անտարբերութեամբ բռնած դիրքն ալ խաղաղութիւն։

Յառաջութիւն ըսուած կռիւը իրաւունքին բըռնութեան դիմադրելն է, և քաղաքակրթութեան պատմութիւնը ակներեւաբար կը հաստատէ թէ այս կռիւը միշտ եղած և փրկաւէտ հետեւութիւններ ունեցած է մարդկային սեռի համար, և թէ հոն ուր պակսած է այս դիմադրութիւնը, ժողովուրդը հաշտուած և անբարոյականութեամբ շաղուած է, կարծուած խաղաղութեան հետեւութիւնը այս է ասոր։

Նրևեզի քաղաքագէտ մը, որ Գլարէնտոնն, 1856ին Բարիզի դեսպաժողովին մէջ ըսաւ. "Ընտնց արդարութեան չիք խաղաղութիւն"։ Յաղթող ղօրութիւնը ժպտեցաւ այս ճշմարտութեան վրայ և իրաւունքը բռնաբարեց՝ անիրաւութեան վրայ կեղծ խաղաղութիւն մը հաստատելով։ Ընտնբարուած իրաւունքը կէս դարէ 'ի վեր արդարութիւն կը պոչէ Եւրոպայի առջև, և ժամանակակից պատմութեան մէջ կրնանք տեսնել թէ ո՛րչափ անհիմն եղած է այս խաղաղութիւնը և ո՛րչափ ճնասակար մարդուս ամէն տեսակ շահերուն։

Կը մերժենք ուրեմն այն համաձայնութիւնը և միաբանութիւնը որ առ ժամանակ մը ճնշղուղ իրաւունքին լռութենէ յառաջ կուգայ, վասն զի վաղ կամ անագան իրաւունքը իր համրութիւնը կը թողու և կըլլայ թրթռալ լեզու մը, և կռիւը նորէն կսկսի...։

Ճշմարիտ հաշտութիւնը կը հաստատուի երբ իրաւունքը բռնութեան ճնշումէն կազատի և մարդկային շահերու հսկող արդարութեան պաշտպանութեանը ներքև կապաւինի։

Ճնշէ իրաւունքը, անպատիժ թող յանցաւորութիւնը, կապէ լեզուները, կապէ բերաններըը և սրրէ միտքը, և ահա իրօք հանդարտութիւնը կը տիրէ, և ահա իրօք կը պտնուիս այն բարեկարգութեան մէջ ուր կը պտնուին Հռոմի, Վենետիկի, Լուսիոյ, Վարշաւայի և Հունգարիայի ժողովուրդները...։

Կը կրկնենք, Ղղային վարչութիւնը քանի որ այսպիսի թոյլ ընթացք մ'ունի, քանի որ ամէն ուրիք փոխանակ պատասխ ըլլալու, հաշտարար կանգնի, քանի որ ժողովուրդին մեծագոյն մասին համքը փոքրագոյնէն կը զոհէ, խռովութիւնը և երկպառակութիւնը անպակաս պիտի ըլլայ ազգին մէջ, և ազգն ալ հարկաւորապէս պիտի յետագիմէ. վասն զի ազգերը արդարութեան յաղթութեամբը միայն կը յառաջադիմեն, և բարոյական կեանքով միայն կրնան ապրիլ իրը ազգ։

Ղղային վարչութիւնը եթէ կարող է շարժիլ իր բազուկը Օսմանեան կառավարութեան արդարասիրութեան շնորհիւը, եթէ կրնայ պնդել թէ սահմանադրապես հաստատութեան մը խիստ մեծագոյն մասը կը յարգէ, և եթէ կը համարձակի ինքզինքը ազգի մը յառաջադիմութեան առաջնորդ ճանչնալ, թող ուրիշն ամենուրեք յանցանքը պատժէ և առաքինութիւնը վարձատրէ, թող տկարին իրաւունքը կեղծ և մեքենական զօրութեան դէմ պաշտպանէ, թող ազգային պատուոյն նախանձախնդիր և օրինասիրապէս վերաւորուած ղգացումներու համակիր արձագանգ մը տայ, թող Հարցունէ Իմիրի ժողովուրդին կամքը, թող քննիչ մը ղրկէ հոս, և ահա անատեն պիտի տեսնէ թէ քաղաքիս Հայ հաստատութիւնը կը փափաքի վայելել իրապէս անշահախնդիր և սահմանադրասէր եկեղեցականի մը հովուութեանը, եկեղեցական մը որ Յակոբոս վարդապետին նմանի, կամ անորմէ լաւ դոյն ըլլայ, — ըսա որում չենք կրնար սուրբի մը տեղ դնել այս վերջինը —, եկեղեցական մը որ կարենայ սիրել ժողովուրդը և արհամարհել իրենց խենթեր բարքովը առաքինիներու զղուում տուող դիւերադէմները։

ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆ[1]

ՆԱՄԱԿ Ը.

Կ. Պօլիս. 7 Յունվար. 1865

Ընդհ. Ծ-ղէն

Ընդսօր բնակած Թաղոս Թադեական Խորհրդէն նամակ մը ստացայ որով կը հրաւիրուիմ քաղաքավարութեամբ որոշել իմ կարողութեանս չափը և տալիք ազգային տուրդ դումարս ստորագրել։ Դիտեցի որ նամակին մէջ տաս աստիճան կայ, որուն մեծագոյնն է 500 ղրշ. և ստորնագոյնը 5 ղրշ.

Մէկ կողմէն Սահմանադրութեան 90ր յօդուածին համեմատ պարտաւոր եմ, ըսի իրովի, ազգային ընդհանուր ծախուց տրօք մասնակցիլ։ Ընդ

---

1. Հօթերորդ նամակը ապարանէն մերժուեցաւ։

տուրքը չէ թէ իբր նպաստ կամ ողորմութիւն պիտի տան, ինչպէս որ ժամանակ հանդիսը և մինչև անդամ Աստիճը անդիտաբար կը դրեն, այլ իբր պարտ մտադիր պիտի վճարեմ այն ընդհանուր ծառայութեանց փոխարէն զոր ազգային վարչութիւնը կը հատուցանէ կամ կատարել կու տայ իմ տեղս դիւանական դործոց, վարժարանաց բարեկարդութեան, հիւանդանոցի մատակարարութեան եւ համար։ Միւս կողմէն մտածելի և տեսայ որ առջևս կեցած տրոց աստիճանայ ցուցակը դիս իմ պարտքէս կազատէ և զիս անկարողութեան վիճակի մէջ կենթադրէ ակամայ։

Ու ինչ պատճառաւ։ Վասն զի թէ որ Ամմանադրութեան 90ե յօդուածին համաձայն բաշխման հիմ պիտի բռնուի իւրաքանչիւր անհատի կարողութեան չափը և տուր վրայ տրոց համեմատութիւնը պիտի հաստատուի, վասն զի թէ որ այսօր ՃԿ միլիոն ղրուշ տարեկան եկամուտ ունեցող հայ ծծատուն մը մեծագոյն ստիճանը հինգ հարիւր ղրուշ վճարէ, այն որ քսան և հինգ հազար ղրուշ եկամուտ ունի, պիտի վճարէ տասն երկու ուկէս ղրուշ տուրք, իսկ ես որ խիստ փոքր վաստակ մ'ունիմ՝ ըստ արդարութեան փուլ մ'անդամ չի վճարելէն զատ, պէտք է որ համեմատաբար վերյ ապակ ողջ վարչութենէն, հետևապէս այս բաշխումը թիւր, սահմանաւոր է, և արդարութենէ և համեմատութենէ, որ բաշխման առաջին պայմաններն են, զուրկ է։

Այս պարզ դիտողութեամբ ծխական խորհրդին նամակը ետ զրկեցի։ Ծխ. խորհուրդը իրաքանչիւր ստիճանի առջև ֆռնէ բառը, որ մոդուեր է եղեր՝ աւելցնելով՝ վերստին հրաւէր կարդայ որ տուրքս որոշեմ, սպառնալով որ եթէ հինգ աւուր մէջ իմ որոշումս չի յայտնեմ, ինքը վճռարար իմ տեղս պիտի որոշէ։ Հայց, ըստ իս, ֆռնէ բառը խնդիրը չի լուծեր, ֆռնէին շնորհիւը հաւաքուելիք դրամը իրը նպաստ պիտի համարուի։ Ընդ ես նպաստ չեմ ուզեր տալ, այլ կուզեմ ձշդիւ ինձ ինկած տրոց բաժինս Ամմանադրութեան ոգւով հատուցանել։ Ծխ. ուրիշ իմ կարողութեանս չափովը պարտքս որոշելու համար օրինաւոր բաշխման ցուցակ մը ներկայացուցին ինձ։

Հայց Ծխ. խորհուրդին նամակը մէկդի ձգելով ազգային տրոց խնդրոյն վրայ խօսինք։

Ընդհանուր ընտրածը իր անտեսական իմաստին և գործադրութեան նկատմամբ դլխովին նոր բառ մ'է Ազգին համար։ Ընդհանրական շնորհներ, կամաւոր նուէրներ, մասնական նպաստներ, զորս երբեմն քաղէ դրութիւն կ'անուանէին, եղած են մանաւանդ ազգային հիւանդանոցի մատակարարութեան համար։ սակայն այն լուման զոր մեն մի անհատ պարտաւոր է տալու ազգային վարչութեան իր կարողութեան և վայելած պաշտպանութեան համեմատութեամբ, այն հանդանակութիւնը, որով միայն կարելի է ըսել թէ ժողովուրդ մը իր ընդհանուր պիտոյից հոդը կ'զդայ, Ամմանադրութեան հետ երևան եկաւ։ Ազն ալ կառավարութեան վկիր ժողովրդեան ձեռքը անցաւ։ Ուրիշ ապդեր դեռ իրենց ընկերական ազատութիւնը չի գտած տաժանելի տրոց ջրին տակ կը հեծէին և շատ մը եւրոպական, մանաւանդ Ամերիկեան քաղաքական յեղափոխութեան դլխաւոր շարժառիթը տրոց ծանրութիւնը և անիրաւ բաշխումը եղած է։ Գոհիկը միակ կը վճարէր կառավարութեանց և իշխանաց շռայլութիւնները և յիմարութիւնները, կղերը և աղնուականութիւնը զերծ էր տուրքէ։

Ընդ հակառակն մեր ազգը իր միապետական իշխանութեան ժամանակ ազատ էր տալ կամ չտալ որ և է նպաստ. ըստ որում ժամանակին Ամիրապետը կամ իշխանապետը անոր վարչական պիտոյքը կը հոդար այն պայմանաւ որ իրենց արձակած օրէնքը որ վճռական և ստեպ ազդակործան էին, իբր պատճառ ընդունուին ոսկիին վաւերացմամբը։ Հայց քանի որ հիմա ոսկին, որ զօրութիւն մ'է, չէ կառավարողը, այլ քուէն կը տիրէ, քանի որ ժողովուրդը իր իշխանոյ տէր և երեսփոխանաբար իր ընդհանուր պիտոյիցը հսկող, մատակարար ուաըն տեսն եղաւ, բնականապէս չի կրնար այս ինչ Ամիրայից, որ թէև արդէն սպառած են, և այն ինչ բարերարաց, որ լոկ անունը ունին, ձեռք կարկառել ու մուրալ։ Ամմանադրական ժողովուրդ մը, որ միշտ հարուստ է երբ կամի, շողոքորթել, ղոչել և գծել չդիտէ, իր իշխանութիւնը արժանաբար վարելու համար իր քսակէն կը հայթայթէ այն դրամական միջոցները որ վարչութեան անհրաժեշտ կարևոր են, և չուզեր ու չի կրնար զրկել իր իրաւունքը այն անձանց որ մէկ ձեռքով կը զոհեն՝ միւսով կը կապտեն, մէկ անդամ կը շինեն, տաս անդամ կը կործանեն և ժողովրդեան հասած նաւաստութեան վրայ գաղտնի ցնծալով Ամմանադրութեան իշխանութիւնը ծաղր ու ծանակ կընեն։

Ուրեմն Ամմանադրութեան հաստատուելէն ի վեր ազգային եկից և մնից վիճակը քննելու, տարեկան բացը գոցելու և նոր նոր պիտոյից դէմ առնելու համար կը տեսնես որ ազգային ընդհա-

նուր տրոյ խնդիրը անսեպական առաջին անգամ կը ներկայանար և օրինաւորապէս զայն լուծելը անհրաժեշտ էր։ Նայելով սակայն թէ տասն անգամ այս խնդիրը լուծելու ելան, տասն անգամ անլուծանելի մնաց և վերջապէս ասկէ հօմն ուր ամիս առաջ ընդհանուր ժողովով եղած կառավարչական որոշման համեմատ ազգային վարչութիւնը տուրք մը հաւաքելու վրայ է և դեռ պիտի հաւաքէ։

Երգն դիտես որ տրոյ յանձնաժողով մը, որուն անդամները հաշուապետ, տնտեսապետ և ձեռնհաս անձինք էին, այն տան տեղեկագիր մը շինեց։ Այս տեղեկագիրը 300000 դրչի մօտ ազգային բաց պարագ կը ցուցնէր, զոր գոցելու համար ալ քանի մը միջոցներ կը ցուցնէր։ Կ'ըսէս կրնար թէ կեդրոնական տնտուկը, հաստատից և ծախուց հաշուեկշռին նայելով՝ տարեկան 356648 դուրուշ բաց կ'ընծայէ միշտ, 322004 դուրուշը հիւանդանոցին, և 28614 դուրուշը պատրիարքարանի, և ասոնք ծախուց երկու ազբիւրներն են, կը վերաբերին։ Այս հին դրութեան վրայ կեդրոնական տնտուկին բացը գոցելու համար յանձնաժողովը կծծի մարդու պէս ազգային տուրք հաստատելու միջոցը ձեռք կ'առնու և կը հաստատէ հնթադրութեամբ և շինած բաշխման ցուցակին համաձայն որ 400000 ընդհանուր տուրք բաւական է։ Քաղաքական ժողովը այս տեղեկագիրը, զոր հոս քննելու միտք չունիմ, ինչպէս որ է՝ ընդհանուր ժողովին ներկայացուց։ Ընդհանուր ժողովը զայն թերի, անկատար, մտացածին և անոր հաշուեկշիռը (budget) Սահմանադրական պիտոյից անհամեմատ գտաւ ու մերժեց։ Քաղաքական ժողովն ալ, որ մտածեր էր թէ իր պարագն է ըստ 92ր յօդուածոյ Սահմանադրութեան տրոյ բաշխման և հաւաքման եղանակը որոշել և ուղղակի Ընդհանուր ժողովին վաւերացման ներկայացընել, իր կողմէն երկրորդ անգամ տեղեկագիր մը շինեց որ առաջնոյն կրկնապատկութիւնն էր։ Այս ալ մնաց, զոր գան պիտոյից և ծախուց վրայ պէտք եղած բացատրութիւններէ զուրկ, համառօտ, և վճռական գտաւնցաւ։ Ի վերջէ ընդհանուր ժողովոյ դիւանը տրոյ հաստատութեան առաջարկութիւն մը մատոյց Տօքտոր Լուսինեանի միջոցաւ, զրուն այն ինչ մէկ մասը ընթերցաւ և ահա ընդհանուր ժողովին մէջ փոթորիկ մ'էր փրթաւ։ Յանձնաժողովը իր, Քաղաքական ժողովը իր տեղեկագրին ախոյան կանգնեցան, տրոյ խնդիրը, ազգին օգուտը կրկին և հակառակախորհրդութեան վայնասունին մէջ աներևոյթ եղան և ընդհանուր ժողովն ալ կարճ կապելու համար ընդունեց որ ազգային տուրքը 400000 դրչ. լինի։ Իսկ բաշխման և հաւաքման եղանակին վրայ, իսկ ազգային ծախուց և պիտոյից օրինաւորութեան կամ ապօրինաւորութեան վրայ ինչ որոշեց չգիտեմ։

Երգ՝ մէկ կողմէն ազգային տրոյ մասին եղած անորոշ որոշումները, միւս կողմէն հասարակութեան տուրք տալու մասին ունեցած վրդովմունքը և փոքր ինչ դժկամակութիւնը և այս դժկամակութիւնը արդարացընելու համար պատրուակ մը որոնելու եռանդը ազգային ելմտական գործերը անել վիճակի մը մէջ ընկղմեցին։ Իսկ վերջն տրոյ խնդրոյն միտակ անձնական կողմը, միտակ երևոյթը նկատելով, անոնց գատման և հաւաքման մասին ծագած դժուարութեանց միակ պատճառ կը բռնէ ազգային պարագ տնտուկի մը դանձապահին փճուն գատը, Տնտեսական խորհրդոյ և ելմտից հոգաբարձուաց մէջ ծագած իրատսութեան խնդիրը և վերջնոյն վրայ եղած անվերջ տհաճութիւնը։ Ու այս նկատմամբ միայն թերևս հրճուի եթէ վարչութիւնը առակ չի կարենայ հաքել. վասն զի իր նկատումը ստուգուած պիտի տեսնէ, թէև մոռցած է, կարծեմ, որ ինք իր ազգային երեսփոխան բողոքած է ժողովին մէջ որ տրոց մասին եղած ապօրինաւոր որոշումը ինքնին անգործադրելի է։

Սակայն արդի ելմտից հոգաբարձութիւնը որ միտակ պատասխանատու է Քաղաքական ժողովին այսօր կայ վաղը չկայ. գանձապահին գատը կը տեսնուի կ'անցնի. արդի վարչութիւնն ալ քանի մը ամսէն կը գադրի և գարձեալ որոշուած 400,000 դրչէն հաղիւ թէ փոքր մաս մը տնտուկը պիտի մընէ, քանի որ տրոց խնդիրը անլուծանելի մնայ և պիտի մնայ յաւիտեան եթէ այս բաւղին մէջ անդադար մտըրի։

Ըզգին մէջ կան մարդիկ որ Սահմանադրական վարչութիւն վայելել կուզեն առանց անոր պահանջած պարտաւորութիւնները կրելու։ կան այնպիսիներ որ կը փափաքին Սահմանադրութեան գահակից հին ազնուապետութիւն մը տեսնել որ ազգին գրամական նեղութեանց ի պահանջել հարկին օգնեն։ կան նաև այնպիսիներ որ հին վարչական դրութեան նախապաշարումներով այնպէս տպորուած են որ Սահմանադրական դրօշակով միապետական հրամաններ, վճիռներ կ'արձակեն, անխորհուրդ տնօրէնութիւններ կընեն և ազատ վիճաբանութեան և քննադատութեան թշնամի են։ Այս վերջին գաղէն ծնած է ընդհանուր ժողովին

ՀՀ մասը, որ մինչև անդամ այս պարագայիս մէջ ազգային տուրքը խարխուլ հիման վրայ հաստատած, և թերևս ներքին նկատմամբ, որպէս զի դրամական դժուարութիւնները Սահմանադրութեան ընթացքը խանգարեն, և իրաւունք մը ստանան ըսելու. "Այսակ չկայ. Սահմանադրութիւնը ինչ կ'արժէ:"

Հայսկէս ընդհանուր ժողովը տուրքը ըստ օրինի և արդարութեան հաստատելու վերապեցաւ իր առաջին քայլին մէջ, այսպէս մինչդեռ ուրիշները դժկամակութենէ կամ խռովասիրութենէ տուրք չվճարելու համար դժուարութիւններ կը հանեն, ես մինակ արդարութեան համար կը խօսիմ և արդ արդի գրութիւնը իմ վրաս փորձելով անբաւական, անիրաւ, անօգուտ և մոլորական կը գտնեմ:

Սակայն ինչ է ազգային տուրքը, եկ ու մտիկ հաշուեկշիռ, իւրաքանչիւր անհատի դրամական պարտաւորութիւնը առ Ազգային Վարչութիւն, ուրիշ անգամ տալիք պիտի ունենամ բացատրելու:

ՎՐՈՑ.

ԼԵ ՄԻՋԵՄԱՊԼԸ

ՄԱՍՆ ՀՈՐՈՐԴ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՍԿԶՆ-ՑՃՆԻ ՓՈՂՈՑՆԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՑՑ ՏԱՂՆԱՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

(Տե՛ս էջ 165.)

ՓԱՆԻ Մ'ԵՋ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ.

Մանաւորապէս քաղաքական նպատակ ունեցող կուսակցութիւններէ դուրս ուրիշ շարժում մ'ալ կերեւար: Ասիկասպետականներու յուզման կը պատասխաներ փիլիսոփայական յուզումը: Ժողովուրդին ընտրելագոյն մասը բազմութեան պէս վրդովվիլ կզգար. այս վրդովումը տարբեր այլ բազմութեան վրդովումին համաստիճան էր: Երկիրը, պայմանն ժողովուրդը յեղափոխական հեղեղներէ ողողուած մինչդեռ անոնց ներքև կը պարսեր լուսնոտներու յատուկ չդիտեմ ինչ անատոյգ շարժուձևերով, խորհող գլուխներ կը մտախոհէին: Այս մտածողները, որոնցմէ ոմանք կղզիացեալ, և ոմանք ալ ընտանեբար և գրեթէ իրր հաւատացելոց խումբ մը տեղ ժողուած էին, ընկերային խնդիրները հանդարտօրէն, այլ իրապէս կը յուզէին. սկեպտիկեան խրամատներ որոնց պաղտնի սատանումները և ընդհարումները հաղիւ թէ սակաւիկ անհանգստութիւն տուած էին և ոմանք հանդարտօրէն հրաւուղխի մը խորութեանց մէջ կը հորդէին և կը յառաջացնէին իրենց սոսրերկրեայ ճարտարանները:

Այս հանդարտութիւնը այս ժամանակի ոչ նուազ դեղեցիկ տեսարանն էր մեր:

Այս մարդերը քաղաքական կուսակցութեանց կը ձգէին իրաւանց խնդիրը, և իրենք երջանկութեան խնդիրով կզբաղէին:

Արդիական ընկերութենէ անոնց սրտաբերել ուզածն էր մարդուս բարօրութիւնը:

Նիհիլական խնդիրները, երկրագործութեան, հնարագիտութեան և վաճառականութեան խնդիրները գրեթէ կրօնքի մը արժանայարգութեանը չափ կը բարձրէին: Սակաւ ինչ Հասուցոյ և ըստ մեծի մասին մարդերու կողմէ եղած արդի քաղաքակրթութեան մէջ շահերը կը համակարգին, կը միանան և կը զանդուածին այնպիսի կերպով ուսկէ ձշմարիտ և անթափանց ժայռ մը կը կազմուի համեմատ այն զօրութենական օրէնքին զոր քաղաքականութեան երկրաբանները համարուզ անտեսագէտները քննած և հասկցած են:

Այս մարդերը որոնք գանազան անուններով կը համախմբէին և որոնց ամէնքը կրնանք հանրական յորջորջումով մը այսինքն սոցիալիզմ անուանել, կը ձանային ձեղքել այս ժայռը և անկէ ժայթքել տալ մարդկային երանութեան կէնսաէջուրերը:

Ընենք ամէն բան, գլխաւորութեան խնդիրէն սկսելով մինչև սպառազգի խնդիրը, կը յուզէին և լուծելու կաշխատէին: Մարդուս իրաւունքին, զոր հրապարակած էր Ֆրանսայի յեղաշրջումը, կը յաւելցնէին նաև կնոջ իրաւունքը ու մանկան իրաւունքը:

Ընչուշտ ոչ ոք պիտի զարմանայ սոցիալիստներու յուզած խնդիրները այլ և այլ պատճառներէ սոսկալ հոս տեսականապէս լուր մը քննել չուզենալու համար: Այս խնդիրներուն ինչ ըլլալը նշանակելը բաւական կը համարինք:

Հարստահաշինութեան նկատմամբ տեսնուած չնորքները, երազը և միաթիոականութիւնը եմէկի ընելու ըլլանք, սոցիալիստները յառաջադրած բոլոր խնդիրները կրնան յետագայ երկու գլխաւոր խնդիրներու վերածիլ:

Առաջին խնդիր.

Հարստութիւնը արտադրել:

Երկրորդ խնդիր.

Հարստութիւնը բաշխել։

Առաջինը աշխատութեան խնդիրը կը պարունակէ։

Երկրորդը վարձու խնդիրը կը պարունակէ։

Առաջինին մէջ խնդիրը զօրութիւններու կիրառութեան վրայ է։

Երկրորդին մէջ վայելումներու բաշխումին վրայ է։

Զօրութիւններու օրինաւոր կիրառութենէն հասարակային զօրութիւնը յառաջ կուգայ։

Վայելումներու օրինաւոր բաշխումէն անհատական բարօրութիւնը կը ծագի։

Օրինաւոր բաշխում ըսելով՝ ոչ թէ հաւասար այլ արդար բաշխում հասկնալու է։ Առաջին հաւասարութիւնը արդարութիւն է։

Այս երկու իրերու, այսինքն դուրսը հասնելիքին զօրութեան և ներսը անհատական բարօրութեան միաւորութենէն ընկերային բարեբաստութիւնը կը ծագի։

Ընկերային բարեբաստութիւնը կը նշանակէ մարդուս երջանկութիւնը, քաղաքացիին ազատութիւնը և ազգին մեծութիւնը։

Ընդլիան այս երկու խնդիրներուն առաջինը կը լուծէ։ Աքանչելի կերպով մը հարստութիւնը կարտաբերէ այն, այլ աղէկ չբաշխեր։

Այս լուծումն, որ միայն մէկ կողմովը համարդող է, Ընդլիոյ համար երկու ծայրայեղութիւն կը ծագի։

Հարիւն հարստութիւն. հարիւն չքաւորութիւն։

Մէն վայելումները քանի մը անհատներու, իսկ ամէն զրկումները ուրիշներու այսինքն ժողովուրդին յատկացած են. հոն կը տեսնուի առանձնաշնորհութիւնը, բացառութիւն, մենավաճառութիւն, աւատականութիւնը որք նոյն իսկ աշխատութենէ կը ծնանին։

Կեղծ և վտանգալի վիճակ մ'է այս, որն որ հասարակային զօրութիւնը չքաւոր անհատներու վրայ կը հաստատէ, և աերութեան ճոխութիւնն ալ անհատին առաստաղնոյ մէջ կարմատէ (enraciner)։

Ընդարմարութեամբ բաղադրուած ճոխութիւն ուր կը համակարդին ամէն նպաստական տարրերը, և որու մէջ որ և է բարոյական տարր չկայ։

Հասարակավարութիւնը և երկիր բաժանելու օրէնքը կը կարծեն լուծել երկրորդ խնդիրը, բայց կը սխալին. իրենց բաժանումը կոպտանէ արտաբերութիւնը։ Հաւասար բաժանումը նախանձախնդրութիւնը կը ջնջէ, հետևաբար կը ջնջէ նաև աշխատութիւնը։ Բաժնածը ստանդող մասվաճառի մը կողմէ եղած բաժանում մ'է այս։

Ուրեմն անկարելի է կանգ առնուլ այս կարծուած լուծումներուն առջև։ Հարստութիւնը մեծցունելը բաժանել չէ։

Երկու խնդիրները նպաստաւորապէս լուծուելու համար պէտք է որ միատեղ լուծուին։

Երկու լուծումները պէտք է որ համակարդին և երկուքնին միայն մէկ լուծում ըլլան։

Այս երկու խնդիրներու երէ միայն առաջինը լուծես, վենեաիկ մը կըլլաս, Ընդլիա մը կըլլաս։ Վենեաիկի պէս արուեստական զօրութիւն մը պիտի ունենաս, կամ Ընդլիայի պէս նիւթական զօրութիւն մը, յորի հարուստ մը պիտի ըլլաս։ Առնաղի յափշտակութեան մ'ենթարկուելով պիտի կործանիս, ինչպէս մեռաւ վենեաիկ, կամ ենթարկուելով սնանկութեան մը, որով պիտի կործանի Ընդլիան։

Ու աշխարհս պիտի թողուս որ մեռնիս և կործանիս, վասն զի աշխարհս կը թողուս որ մեռնի և կործանի ինչ որ ինքնամոլութիւն է միայն, ինչ որ մարդկային սեռի համար առաքինութիւն կամ իմաստութիւն մը չը պարունակեր։

Յայտնի է թէ մենք հոս վենեաիկ և Ընդլիա ըսելով ժողովուրդներ նշանակել չենք ուզեր, այլ ընկերային շէնքեր, ազգերու վրայ հեծնող սակաւապետութիւնները (oligarchie) և ոչ թէ նոյն իսկ ազգերը։ Ազգերու վրայ միշտ յարդ և համակրութիւն ունինք։ Վենեաիկը՝ իբր ազգ պիտի վերածնի. Ընդլիան՝ իբր աղնուապետութիւն պիտի կործանի, բայց Ընդլիան՝ իբր ազգ՝ անմահ է։ Կըսենք այս և կը շարունակենք։

Լուծէ երկու խնդիրները, խրախուսէ հարուստը, պաշտպանէ աղքատը, ջնջէ թշուառութիւնը, զօրաւորին՝ ի գլուխ ակարին ունեցած անիրաւ չարհնկալութեան վերջ տուր. Ճամբան գանուողին արդէն հասնողին դէմ ունեցած անիրաւ նախանձը սանձահարէ, մանաւանդ պաշտպան և եղբայրարար հաւասարակշռէ աշխատութեան տրուած վարձը, ձրի և հարկադրական կրթութիւնը մանկան ուժուին հետ միացուր և առնութեան դիտութեան վրայ հիմնէ, բարգաւաճէ իմացականութիւնները՝ չմոռնալով զբաղեցնել նաև թևերը. եղիր զօրաւոր աղգ ու միանգամայն երջանիկ մարդերու ընտանիք մը։ Հասարակէ (démocratiser) սեփականութիւնը՝ ոչ թէ ջնջելով այլ հանրայուցանելով, այնպէս որ ա-

մէն քաղաքացի առանց բացառութեան կալուածքի մը տէր ըլլայ, — և այս կարծուածին չափ դժուար չէ այլ դիւրին — , վերջապէս կարող եղիր արտադրել և բաշխել հարստութիւնը, և ահա ան առեն թէ բարոյական և թէ նիւթական Հոխութիւնը միատեղ պիտի ունենաս, և ահա անոնցմէն ինչ գինգ Ֆրանսա անուանելու արժանի պիտի ըլլաս:

Էմիլեին Յոսէֆէն վրայ գրածը հոս արժան կը համարինք վերջել: Էղբինակը անկէ եաք կսկսի այն առենի ազատականայ և յեղափոխութիւն պատրաստող քաջերու վրայ երկարօրէն խօսիլ և ընթերցողին ծորվիցընել ապստամբելու և բռնութեան դիմադրելու արհեստը . . . :

ՄԱՆԱՆ

— Կիները սովորութիւն ունին հպարտօրէն վարուելու այն մարդերու հետ, որոնք հաճելի չեն իրենց:

— Դեղնութիւնը կիներուն դեղութեան երկնային հրաշագոյր և մարդերու երիտասարդութեան ալ աղնիւ երևոյթ մը կուտայ: Ժօրժ Սան

— Իրական կատարելութիւն ունեցող կիները սակաւաթիւ են. անոնց տաքինութիւնը իրենց դէմքէն կախում ունի: Այն կինը որ տգեղ է՝ յաժարակամ խոհեմութեամբ կապրի, իսկ այն որ աղուոր դէմք մ'ունի, միտքը կը դնէ սիրամոլ մը ըլլալ: Մոլիէռ

— Կին մը թող ուզածին չափ զօրաւոր և ընդարձակ միտք ունենայ, թող նաև կարևորագոյն առարկաներով զբաղի, դարձեալ անուրանալի է թէ իր դէմքը միշտ պատճառ մ'է իր կենաց պատմութեան մէջ:

— Մէն երիտասարդուհիները ամուսնանալու կատղութիւնը ունին: Ընդհէն կարդուած աղջիկներու վրայ անոնք իրենց ըրած դատումով կը նմանին այն ձնձղուկներու որոնք իրենցմէ մէկուն դեղեցիկ վանդակի մը մէջ տաղնապիլը տեսնելով կերևակայեն թէ աշխարհիս ամէնէն երանելի ձնձղուկն է այն: Բէշտէն

— Կիները շողոքորթութիւնը սիրելու այնպիսի տրամադրութիւն ունին որ նաև դիտնալու ըլլան թէ իրենց ուղղուած շողոքորթ խօսքերը մասամբ իւիք կեղծ և անհիմն են, դարձեալ մեծ հաճոյութիւն կզգան լսելով ինչ որ կողոքէ ըլրենք:

Տիւկո Տը-ուրլոզ

— Շողոքորթել դիտցող երիտասարդ մը կինեներուն քով դիւրաւ կրնայ խելացի մը համարուիլ. կիները միշտ շողոքորթութենէ կը խաբուին:

Տիւկո Տըւէօ

— Կինը աւելի սիրուելու քանթէ սիրելու համար ստեղծուած է, նման այն ծաղիկներու որոնք իրենց հոտը չեն առներ և որոնք սակայն ուրիշին հոտառել կուտան զայն: Կիները սիրոյ ճշմարիտ ծաղիկներ են: Ալֆոնս Կարր

— Կինը գմայլելի արարած մ'է, որն որ մի և նոյն դիւրութեամբ կը քաշէ ինչպէս իր ձեռնոցները՝ նոյնպէս և սիրտը:

— Երիտասարդուհի մը կատչին դլորելով Ակնա դէպը կիյնայ, և աղերսալի ազազակներով օդնութիւն կը հայցէ: Տիւլօ, որ դէպին մէջ կը լուացուէր նոյն կէտին, կը լսէ անոր աղազակները և դէպ շապիկը հագնելու ժամանակ չկրնալով ունենալու բոլորովին մերկանդամ կը վազէ դեղանի արուստուդին քով, և կարի յոյժ քաղաքավարութեամբ և գանիկա վեր հանելու համար ձեռքը երկնցնելով, կըսէ. " Տիկին, ներէցէք ձեռնոց չունենալուս . . . :"

— Ամէնուն սիրահարները դեղանի բարեկամուհի չեն կրնար ունենալ երբէք:

— Ատուած իւր նախատեսութեամբը չուզեց կիներուն մօրուք տալ, վասն զի անոնք նաև ածիլուելու ժամանակ չպիտի կրնային լսել:

Ալէքսանդր Տիւմա

— Դեղութիւնը յանձնարարական նամակ մ'է, որուն վարկը տևողութիւն չունի:

— Հինգին աղջիկներ ճանչած եմ, որոնք իրենց երիտասարդութեան մէջ չէին հաւներ ոչ ոք: Ամէնէն սիրուն մարդերը, ամէնէն դեղատիպ և հարուստ սիրահարները ամէն կողմէ կուդային և կուզէին սիրել զանոնք և կարդուիլ հետերնին. բայց այն աղջիկները միշտ մերժած կամ արհամարհած են զանոնք: Սակայն ժամանակը վերջ տուաւ արհամարհոտ բնաւորութեան, և վերջապէս պատժուեցան՝ քառասուն տարեկան հասակնուն մէջ կարդուելով այնպիսի անձերու հետ զորոնք քսան տարեկան հասակնուն մէջ և ոչ իսկ իրը իրենց սպասաւոր կընդունէին: Բուշարդ

— Ամուսնութիւնը քանի որ քաւարան մ'է, պէտք է որ յարդուի. իսկ երբ դժոխք մ'ըլլալու կսկսի, պէտք է լուծել զայն: Լըմո

— Ցառաջադէմ աղկերու մէջ 'ի պահանջել

հարկի ամուսնութեան կապը խզելը հարկաւոր է:

ՄՕՆԹԷՔՅՕ

— Կնոջդ զեղխութիւն և պճնութիւն սիրելը վտանգաւոր է, վասն զի ընտանիքներու կործանումն են այս երկու մոլութիւնները: Ամենեւին չեմ ուզեր և ոչ իսկ լսել այսպիսի մոլութեան մը սովորոյ կնոջ անունը, կըսէ Մոնթէքիները. առած փորձառութեանս համեմատ կարդուած կնիկէ մը ամէն առաքինութիւններէ աւելի խնայասիրական առաքինութիւն կը պահանջեմ. այս է առաջին առաջինը հատարեցութիւնը, զոր ամէն բանէ աւելի պէտք է փնտռել. այս յատկութիւնը միայն կրնայ կործանել կամ ազատել մեր տուները: Ուրեմն կարդուէ այնպիսի կնոջ մը հետ, որ սիրէ բարեկարգութիւնը և խնայողութիւնը, և որն որ խնայասէր ըլլայ՝ առանց ագահութեան. վասն զի ագահ կինը սովորաբար չարասիրտ և կռուասէր կըլլայ: Խնայասէր կնոջ մը հետ օժիտը ամէն օր կաճի, մինչդեռ իր ամէն ուզածը կատարել ուզող կին մը իւր բերած օժիտին հետ ընդունելիք ժառանգութիւնն ալ կսպառէ:

ՇԷՔ ՊԼԱՆՇԷ

— Ամուսնութիւնը մարդուս աւելի մոլութիւնները քանթէ առաքինութիւնները կանանց հաղորդելու յատկութիւնը ունի:

— "Ամուսնութիւնը վիճակահանութիւն մ'է, ուր մարդիկ իրենց աղաւութիւնը և կիներն ալ իրենց երջանկութիւնը կորուսելու վտանգին մէջ կը դնեն": Մեր բարոյագէտներուն մէկուն այս կարծիքը պէտք է որ մեր վրայ պարապ դնէ խորհելու: Սակայն մենք ամենէն աւելի մտածութեան կարօտ ժամանակի մէջն է որ ամենէն քիչ կը մտածենք: Եթէ մէկը մեղի հաճելի ըլլայ, անմիջապէս կը համոզուինք թէ անիկա մեղի պէտք եղած ամէն յատկութիւնները ունի: Սակայն երիտասարդ մը ճանչնալը մէկ օրուան գործ չէ. պէտք է որ աղջիկ մը համբերութեամբ քանի մը տարի ղօհէ իր ընտրած սիրահարին կամ ամուսնոյն բարքը քննելու և հասկնալու համար: Լսուհ, կըսեն ոմանք, սէրը ամուսնութենէ հաք կուգայ. — Ո՛չ, օրիորդ, անտարբերութենէ սէր չկրնար ծնիլ, և շատ անգամ ամուսնութեան հետևութիւնը այս է ահա, այսինքն չսիրուիլ փոխադարձաբար:

ՏԻՒՔ ՏԸ ՐԻ

Վ. Բ. Հավաքը հավաքո ազգօգուտ լրագիրը իւր վերջընթեր թուոյն մէջ Իզմիրի Ծագական Խորհրդոյ դէմ իւր դժգոհութիւնը յայտնելու առթիւ անոր անդամոյ մին, Մեծապատիւ Յովհաննէս Ղազ Նուպարեանը կը յիշէ իբր փակ ազդասէր և սկզբունքին վրայ հաստատուն մնացող: Վ. Բ. այս մասին առած տեղեկութիւնը սխալ է: Թէև արդարև Ծագական Խորհրդոյ ամբողջութիւնը արժանաբար չկրցաւ վերջին հանդիսանալ ազգային պատուոյն եղած նախատանաց, և թէև այս պատճառաւ մենք ևս պատասխանատուութեան ըսուերը մը տարածուած կը նշմարենք անոր վրայ, սակայն անուրանալի է թէ իւր անդամոյ մէջ ազգին պատիւը պաշտպանել ուզող և սեւ օրերու մէջ կանգուն մնացող միայն Նուպարեանը չէ. . . . :

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՔ

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱՊՈՒԹԻՒՆ

Երկասիրութիւն Յով. պատուելոյ Մաւեան. Ըրմաշի վանքին մէջ տպուած է այս գիրքը:
Թղթակազմին գինն է 8 ղուրուշ:
Կէս—կաշեկազմին 10 ,,

ՆՈՐ

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՄԱՐ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՍԱՒ,

Ի

ՏՓԻՐԱՆ ՑԱՐՈՒԹԻՒՆ ՑԽՏԻՆԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԻՏԻՆԱՆ

1864

ՀԱՐԱՓԻՐ—ՏՆՕՐԻՆ

Դ. Ջիլինկիրեան

ՁՄԻՒՆԴԻՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԻՏԻՆԱՆ